

بررسی مهمترین مؤلفه‌های آموزه‌های دینی حوزه ادبیات پایداری در اشعار انقلاب اسلامی

حسین مقدس (نویسنده مسئول)^۱
حسنعلی نوروزی آزارکی^۲
جواد کارخانه^۳

چکیده

ادبیات مقاومت و پایداری، یکی از شاخه‌های اشعار انقلاب اسلامی ایران است. بررسی‌ها نشان می‌دهد مؤلفه‌های پایداری در اشعار انقلاب اسلامی ایران، برگرفته از آموزه‌های جاودانه قرآن و سنت است که موجب تقویت روحیه شجاعت، ایستادگی در برابر حکومت طاغوت شاهنشاهی، فرمان‌پذیری از رهبر کبیر انقلاب امام خمینی (ره)، بذل جان و یکپارچگی در راه رسیدن به اهداف متعالی در مردم ایران گردیده و تمدن اصیل اسلامی را احیاء نموده است. رمز پیروزی انقلاب اسلامی، بهره‌گیری از آموزه‌های دینی بود که در این میان، آموزه‌های پایداری و مقاومت نقشی اساسی ایفا کرده است. این پژوهش در راستای شناسایی مهمترین مضامین مقاومت و پایداری در اشعار انقلاب اسلامی و تطبیق آن با آموزه‌های اصیل اسلامی، تلاش نموده به بررسی مضامینی همچون، شجاعت و شهامت، مبارزه و ایستادگی در برابر قدرت‌های نامشروع، اطاعت از فرامین رهبر، ایثار و شهادت طلبی، وطن دوستی و وطن‌ستایی، اتحاد و وحدت و... با روش توصیفی-تحلیلی پردازد.

کلیدواژگان: آموزه‌های اصیل اسلامی، ادبیات مقاومت و پایداری، اشعار انقلاب اسلامی ایران.

۱. استادیار گروه علوم قرآن و تفسیر، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، ایران.

m.kor@yahoo.com

ORCID: 0000000123456789

۲. استادیار گروه علوم قرآن و تفسیر، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، ایران.

hasanalinozoi@yahoo.com

۳. استادیار گروه زبان عربی، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، ایران.

javadkarkhan@yahoo.com

0000-0002-5942-5869

۱. مقدمه

یکی از مهم‌ترین رویدادهای تاریخ ایران معاصر، تحقق یافتن انقلابی بود که به رهبری امام خمینی (ره) و با دستیابی به آرمان‌ها و آموزه‌های اسلامی رخ داد و در شرایطی آغاز شد که ایران زیر سلطه بیگانگان و استعمارگران جهان قرار داشت.

در این راستا می‌توان اذعان نمود اشعار انقلاب از مهم‌ترین ارکانی است که حرکت انقلاب اسلامی را زینت می‌بخشد. این اشعار به مناسبت‌های مختلف سروده می‌شد و شور و هیجان را در بین مردم رواج می‌داد. شعر روزگار انقلاب، شعری توأم با هیجان و شور و شعار بود در پی شکستن سکوت و ایجاد حرکتی پویا در عموم اقشار جامعه. چنین شعری دائماً در مسیر شکوفایی قدم برداشته، که این موضوع در شعر انقلاب سال ۵۷ و دوران دفاع مقدس به وضوح قابل دریافت است. شخصیت‌های بنامی همچون حمید سبزواری، قیصر امین پور، طاهره صفارزاده، نصرالله مردانی و دهها شخصیت شاعر انقلابی دیگر در این دوران رشد کردند که توانستند سنگ بنای شعر انقلابی در ایران اسلامی را پی ریزی نمایند. می‌توان اذعان داشت که این اشعار دارای ویژگی‌های خاصی است که آنها را از سایر شعر و شعرای قبل و بعد متمایز می‌نماید. از ویژگی‌های اساسی ادبیات اشعار انقلاب، وجود روحیه مقاومت و پایداری است که روحیه اقشار جامعه را در راستای دست‌یابی به اهداف متعالی دوچندان می‌نمود؛ اشعاری که حس مذهبی و اسلامی بودن در آن موج می‌زد و همین احساسات برگرفته از آموزه‌های اسلامی بود که این اشعار را تقویت می‌نمود. تولد ادبیات پایداری و مقاومت در جهت بیداری اقشار جامعه را می‌توان تولد مبارکی نامید.

اندیشمندان و ادیبان در عرصه‌ی ادبیات پایداری از این اصطلاح تعاریف متعددی به عمل آورده‌اند که بررسی همه‌ی موارد از حوزه بحث حاضر خارج است، لذا به یکی از تعاریف که محور پژوهش است، بسنده می‌شود:

«ادبیات پایداری، ادبیات ستیز و عشق است. ادبیات توفنده و پرتلاطمی که آلودگی به یاس و سکون را نمی‌پذیرد و به‌سان روح، پیوسته در کالبد خمود ادبیات هر عصر دمیده می‌شود. در واقع این گونه ادبیات، در طول تاریخ و در کشاکش تهاجم قدرت‌ها و تدافع جوامع سلطه‌ناپذیر، همواره به مثابه ابزار و سلاحی بازدارنده رخ نموده و موجبات احیاء، تداوم و بقای فرهنگی جوامع مورد هجوم یا تحت سلطه را فراهم آورده است» (بصیری: ۱۳۸۷: ۹۱).

یکی از مهم‌ترین نتایج ادبیات پایداری در هر حوزه‌ای، تحولات اجتماعی است؛ آنچه نقش ادبیات پایداری را در جامعه پررنگ می‌کند، می‌تواند دلایل مختلفی داشته باشد؛ از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به هجوم بیگانگان، حکومت حاکمان مستبد، وابسته شدن به نیروهای بیگانه که همراه با اعتراض‌ها و حرکت‌های مردمی در راستای تغییر ارزش‌ها، باورها، نوع سیاست‌های حکومتی و ... است، اشاره کرد.

البته نوع واکنش‌ها، شرایط و مقتضیات هر دوره‌ی ادبی، به لحاظ درون‌مایه و محتوا، انواع مختلفی را در ادب پایداری نشان داده یا به وجود آورده است؛ چنان‌که در یک برهه نوع ادب، اصلاح‌خواهانه بوده، در یک دوره دیگر نوع ادب معترض، افشاگر و هشداردهنده، و در دوره‌ای دیگر می‌توان ادب سوگ و مرثیه را در مجموعه ادبیات پایداری منظور کرد؛ اما گونه‌هایی از آثار ادبی هنری است که در متن جاری زندگی توده‌ها و در عرصه مقابله و معارضا با جریان‌ها و حاکمیت‌ها و سلطه‌های داخلی و خارجی به وجود می‌آید و شکل می‌گیرد؛ به عبارتی، این نوع ادبیات با وجود ویژگی مردمی و رنال بودن آن، در واقع بیانگر و حاوی ارزش‌هایی در راه اصلاح‌طلبی، پایداری، اعتراض، مقابله، چالش و درگیری و بنیادگرایی است. (کمری: ۱۳۹۷: ۱۶).

این نوشتار به بررسی برخی مؤلفه‌های دینی اشعار انقلاب اسلامی، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و مردمی‌ترین قیام‌های ضد استکبار در طول تاریخ، با تمرکز بر جنبه مقاومت و پایداری این اشعار، می‌پردازد.

۱-۱. بیان مسأله

باید پذیرفت انقلاب اسلامی، یک حرف و یک حرکت دفعی نیست؛ حرکتی مستمر است که اقتضاناتش در زمان‌های مختلف، متفاوت است. از دیدگاه مقام معظم رهبری، انقلاب اسلامی ایران پدیده‌ای لایه‌لایه و پیچیده است که فهم کامل ابعاد آن مستلزم ورق زدن و مطالعه لایه‌های مختلف آن است. (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۱/۰۶/۲۴) در این امر یکی از لایه‌های مهم انقلاب که نیاز به بررسی و مطالعه بیشتر دارد بررسی ادبیات انقلاب است.

ادبیات نهضت انقلاب اسلامی، یکی از مهم‌ترین نمودها در قالب ادبیات پایداری اصلاح‌طلبانه است که جلوه‌های مختلفی دارد. یکی از مهم‌ترین آن‌ها هنر و در رأس آن اشعار

پایداری انقلابی است. اشعاری که بنابر جوهره ادبیات پایداری، با خصوصیات ادبیات عامه نیز همراه بود و به عنوان سلاحی متنفذ بر ضد نظام طاغوت به کار گرفته می‌شد. اشعار انقلاب در قالب ادبیات پایداری علاوه بر اینکه حکومت طاغوت را طرد می‌نمود، در تقویت روحیه اقصا جامعه در براندازی حکومت استکبار تأثیر به‌سزایی داشت.

با توجه به مطالب بیان شده پیرامون جنبه‌های پایداری و مقاومت در بطن انقلاب اسلامی، پرسش اصلی پژوهش حاضر، این است:

مهمترین مؤلفه‌های اسلامی ادبیات پایداری در اشعار انقلاب اسلامی، چه حوزه‌هایی را شامل می‌شوند؟

در راستای پاسخ‌گویی به پرسش مذکور، جستار حاضر با اتخاذ روش توصیفی - تحلیلی، آموزه‌های اسلامی حوزه ادبیات پایداری را در اشعار انقلاب اسلامی ایران مورد بررسی قرار می‌دهد.

۱-۲. پیشینه تحقیق

قطعاً شعر انقلاب به عنوان پدیده‌ای نو و برخاسته از زمینه‌های پیرامونی خود، به جریان انقلاب کمک نمود. ادبیات پایداری یکی از مقوله‌های جهاد ادبی به شمار می‌رود که صبغه تاریخی دارد. نمونه بارز آن را می‌توان در مقاومت و ایستادگی پیامبران و اصحاب‌شان برابر معاندین در راستای تعالی جامعه و پیاده‌سازی حکم خداوند روی زمین یافت. نمونه دیگر آن ادبیات پایداری تاریخ شیعه است که با مبارزاتی طولانی و حتی مخفی با رهنمودهای امامان (ع) تجلی یافته و ایشان با استقلال و خودکفایی در برابر سلطه‌جویان، جامعه را به سوی اهداف متعالی رهنمون می‌ساختند.

پیرامون بررسی اشعار انقلاب اسلامی که برگرفته از آموزه‌های اصیل قرآنی، روایی و مذهبی تشیع است، برخی آثار به‌صورت مستقل نگاشته شده است که از جمله آن‌ها می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- انقلاب خمینی (ره)، شامل اشعار انقلابی فارسی و ترکی؛ نوشته ولی‌الله کلامی زنجانی.
- آینه انقلاب، مجموعه اشعار به مناسبت انقلاب اسلامی؛ گردآورنده: قاسم رضایی.
- اشعار انتقادی، سیاسی و اخلاقی از مشروطیت تا انقلاب؛ گردآورنده: علی ترابیان‌پور.

- ادبیات انقلاب اسلامی، نوشته محمدرحیم عیوضی؛ مجله اندیشه انقلاب اسلامی، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۱.

- تحلیل اشعار عاشورایی عصر انقلاب اسلامی، نوشته مرضیه محمدی‌زاده؛ مجله کتاب نقد، شماره ۶۷ و ۶۸، ۱۳۹۲.

اما باید توجه داشت در زمینه بررسی مضامین پایداری و مقاومت در اشعار انقلاب اسلامی مستخرج از آموزه‌های دینی، تاکنون پژوهشی مستقل به صورت کتاب، پایان‌نامه یا مقاله مشاهده نگردیده است. آنچه که می‌تواند وجه ممیز این مقاله نسبت به سایر پژوهش‌ها باشد بررسی برخی از مهم‌ترین مؤلفه‌های آموزه‌های دینی است که توانسته در قالب شور و شعار در شکل‌گیری انقلاب و ادامه حیات آن اثر گذار باشد.

۱-۳. ضرورت و اهمیت تحقیق

از اهداف مهم انقلاب اسلامی ایران، گسترش همگانی اندیشه‌های مثبت و متعالی مبتنی بر آموزه‌های اصیل اسلامی بود که این اندیشه‌ها در قالب‌های گوناگونی مجال ظهور و بروز یافت. از مهم‌ترین این قالب‌ها، اشعار مردمی بود که از ابتدا تا انتهای قیام و انقلاب، شور و نشاط و تقدس آن را مضاعف می‌گرداند. تحلیل محتوای اشعار انقلاب اسلامی، با توجه به جنبه دینی داشتن، مردمی بودن و همچنین گسترده بودن آن‌ها، پژوهش‌های مستقلی می‌طلبد که در این جستار به مضامین پایداری این موضوع پرداخته شده است.

۲. بحث

۱-۲. تجلی ادبیات پایداری در اشعار انقلاب اسلامی

مؤلفه‌های مهمی در اشعار انقلاب اسلامی وجود دارد که هر کدام نقشی بارز در راستای تحقق هدف متعالی پیروزی نظام حق بر باطل و گسترش قلمرو حاکمیت حق ایفا می‌کنند. از جمله این مؤلفه‌ها، ادبیات مقاومت و پایداری است. بر اساس این تحقیق، مهم‌ترین مؤلفه‌های پایداری در اشعار انقلاب اسلامی ایران عبارت‌اند از:

۲-۱-۱. شجاعت

یکی از مهم ترین وجوه شعر و رجز خوانی و بخصوص اشعار حماسی و انقلابی، ایجاد روحیه شجاعت و ایستادگی در برابر دشمن می باشد. لذا می توان اذعان نمود از مهم ترین جنبه های مقاومت و پایداری، روحیه شجاعت و شهامت است. برخی از نویسندگان معتقدند «رجز» عبارت از شعری ناگهانی است که جنگ جو برای ستودن خود و توصیف حَسَب و نَسَب خویش با آهنگی حماسی می خواند و دارای مفاهیمی دال بر خوار شمردن دشمن است. گاهی اوقات نیز از اشعار دیگر شاعران بهره می گرفتند. (حاج سید جوادی، ۱۳۷۹ ج ۸ ص ۱۷۸)

به نظر می رسد ریشه های رجز خوانی و حماسه سرایی را می توان در تاریخ اسلام و بخصوص در تعلیمات قرآنی و حدیثی شیعه یافت.

در قرآن کریم یکی از صفات مؤمنین شجاعت عنوان شده است:

«مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ...»

محمد (ص) فرستاده خداست و یاران و همراهان اش بر کافران بسیار قوی دل و سخت...»

(فتح/۲۹)

«کلام در این صدد است که مؤمنین به رسول خدا (ص) را توصیف کند، و «شدت» و «رحمت» که دو صفت متضاد است از صفات ایشان شمرده شده است» (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۴۴۶/۱۸).

در تاریخ عاشورا این شکل از رجز خوانی که حاکی از شجاعت و شهامت بوده است را در شخصیت های حضرت حضرت ابو الفضل علیه السلام شاهد هستیم. ایشان وقتی به سوی شریعه ی فرات حرکت می کنند این گونه خود را معرفی می نمایند:

أَقْسَمْتُ بِاللَّهِ الْأَعَزِّ الْأَعْظَمِ

وَبِالْحُجُورِ صَادِقًا وَرَمَزَمَ

وَبِالْحَطِيمِ وَ الْفَنَاءِ الْمُحَرَّمِ

لِيَخْضِبَنَّ الْيَوْمَ جِسْمِي بِالْدمِ

دُونَ الْحُسَيْنِ (ع) ذِي الْفَخَارِ الْأَقْدَمِ

إِمَامِ أَهْلِ الْفَضْلِ وَ التَّكْوَمِ...»

«به خداوند شکست ناپذیر و بزرگ و به «حجر الاسود» و «زمزم» و «حطیم» صادقانه

سوگند یاد می‌کنم که امروز پیکرم را به خونم آغشته می‌کنم و در راه حسین (ع) که پیشوای پر افتخار اهل فضل و بخشش است، جهاد می‌نمایم.» (کوفی، ۱۳۷۹ ج ۵ ص ۲۰۷)

از این رو می‌توان اذعان نمود از مصادیق برجسته و مهم شجاعت که در ایه ی فوق به آن اشاره گشت، صفت «شجاعت» و روحیه شجاعت و شهامت است که انگیزه لازم را در ایستادگی در برابر هجمه‌های دشمن، ایجاد و تقویت می‌نماید. در روایتی از امام صادق (ع) پیرامون ارزش، فضیلت و عوامل به وجود آورنده شجاعت می‌خوانیم:

«جُبِلَتْ الشَّجَاعَةُ عَلَى ثَلَاثِ طَبَائِعٍ لِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ فَضِيلَةٌ لَيْسَتْ لِلْآخَرَى السَّخَاءُ بِالنَّفْسِ وَ الْأَنْفَةِ مِنَ الذُّلِّ وَ طَلَبِ الذُّكْرِ»

شجاعت بر سه مقوله سرشته شده که هر یک دارای فضیلت است که دیگران فاقد آن هستند: از خودگذشتگی، تن ندادن به ذلت و نام‌جویی» (مجلسی، ۱۴۰۳ ق: ۲۳۶/۷۵).

از عوامل مهم ایجاد و بروز روحیه شجاعت، ایمان قلبی و اعتقاد درونی به خداوند متعال است. ایجاد و پرورش روحیه ایمان در قلب، ثمراتی همچون شجاعت و عدم هراس از دشمن را به دنبال دارد. شیعیان در طول تاریخ با استناد به آموزه‌های اصیل اسلامی، با پرورش صفت شجاعت، بر هجمه‌های مختلف دشمنان غلبه نمودند.

از جمله عرصه‌های مختلف انقلاب اسلامی ایران، روحیه شجاعت نمود ویژه‌ای دارد. روحیه شجاعت و شهامت در اشعار مختلف مردمی و کلاسیک انقلاب، تجلی دارد. در یکی از این اشعار، آرزوی وصل الهی با روحیه شجاعت و شهامت عجین شده است:

عاشق حق هر که باشد باکی از این و آن ندارد	زانکه در دل آرزویی جز دیدن جانان ندارد
قدرتی باشد به قلب حق پرستان حقیقی	کان چنان حسن شجاعت رستم دستان ندارد
مظهر عشق حسینی آیت الله خمینی	آنکه در میدان قدرش شیر نر جولان ندارد

(فریاد هنر، ۱۳۸۶: ۱۲)

در این اشعار بیان شده است که اگر توحید و حق پرستی به عنوان معیار مطرح شود، دیگر ترس و هراس معنایی ندارد و می‌توان به درجه‌ای از شجاعت و شهامت رسید که قابل مقایسه با اسوه‌ها و الگوهای شجاعت قرار گرفت. همچنین در این اشعار، الگوی قیام امام خمینی (ره)، قیام حسینی (ع) عنوان شده که در روز عاشورا، شجاعت و دلیری را به صورت کامل به منصفه ظهور نهاد.

۲-۱-۲. مبارزه و ایستادگی در برابر استکبار و قدرت‌های نامشروع

وقتی قرار است یک حرکت انقلابی صورت گیرد باید به عوامل شکل‌گیری آن توجه کاملی شود. از این رو می‌توان اذعان داشت انقلاب عبارت است از طغیان و عصیان مردم یک ناحیه و یا یک سرزمین، علیه نظام حاکم موجود برای ایجاد نظامی مطلوب. به این ترتیب ریشه هر انقلاب دو چیز است: یکی نارضایتی و خشم از وضع موجود و دیگر آرمان یک وضع مطلوب. شناختن یک انقلاب یعنی شناختن عوامل نارضایتی و شناخت آرمان مردم (مطهری، ۱۳۶۴: ۱۴۱). با این تحلیل می‌توان به نقش ایستادگی و استقامت اشاره نمود.

ایستادگی و استقامت در برابر استکبار و زیاده‌خواهی دشمنان و قدرت‌های نامشروع، از جمله مؤلفه‌های مهم پایداری و مقاومت است. خداوند متعال به مؤمنین فرمان داده تا در برابر ظلم و ستم، سکوت نکرده و به مبارزه برخیزند. از جمله مؤمنان را موظف نموده که به طاغوت کافر شوند:

«أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا نُزِّلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَّحَكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا»

آیا ننگری به حال آنان که به گمان (و دعوی) خود ایمان به قرآن تو و کتبی که پیش از تو فرستاده شده آورده‌اند، چگونه باز می‌خواهند داوری به طاغوت برند در صورتی که مأمورند که به طاغوت کافر شوند؟! و شیطان خواهد که آنان را گمراه کند گمراهی دور (از هر سعادت) (نساء ۶۰/۱).

پیرامون وجوب و ضرورت مبارزه با طاغوت، امام صادق (ع) به شیعیان‌شان می‌فرماید: «شما کسانی هستید که از طاغوت دوری کرده و آن را پرستش نکرده‌اید، و در ادامه می‌فرماید: کسی که از حاکم ستمگری اطاعت کند در واقع، او را پرستش کرده است» (استرآبادی، ۱۴۰۹ق: ۵۰۲).

محور قرار گرفتن مبارزه با ظلم و طاغوت، در تمامی صحنه‌های انقلاب اسلامی ایران نمود دارد؛ ایستادگی در برابر ظلم و طاغوت، از بن‌مایه‌های مقاومت و پایداری در انقلاب اسلامی ایران محسوب می‌گردد که این موضوع در اشعار حوزه انقلاب، تجلی ویژه دارد؛ به گونه‌ای که نابودی کامل ظلم و طاغوت در برخی از این اشعار مورد تأکید قرار گرفته است. محمد علی مردانی در این زمینه می‌گوید:

بستیم چون ز روز اول دل به مهر دوست

ما راست قامتان که بپا ایستاده ایم   تا محو شرک و ظلم و جفا ایستاده ایم
تادفع جور و فتنه به فرمان کردگار   با عزم استوار بپا ایستاده ایم
ما راهیان کعبه عشقیم وزین طریق   تا فتح قدس و کربلا ایستاده ایم
تا عهد خود کنیم وفا ایستاده ایم

ما راهیان کعبه عشقیم و زین طریق   تا فتح قدس و کربلا ایستاده ایم

(شعر انقلاب ، ۱۳۶۵: ۲۵۹)

نکته اساسی در ابیات مذکور، روحیه ایستادگی حق در برابر باطل است از آنجایی که ریشه های انقلاب اسلامی ایران، آموزه های اصیل اسلامی است؛ این ایستادگی و استقامت در برابر ظلم، مشروط به فرمان خداوند متعال شده است و به دلیل روحیه اعتقادی شیعه پیرامون فتح بیت المقدس و کربلا توسط مصلحان شیعه و رهاسازی این اماکن مقدس از ظلم و طاغوت، نوید فتح زود هنگام این مکان های متبرکه با این اشعار عجین شده است. ابیاتی دیگر، روحیه ظلم ستیزی را به ریشه تاریخی شیعه پیوند می زند:

هرگز نباید ره به دشمن داد   هرگز نباید تن به ذلت داد
تاریخ شیعه این چنین درسی به عالم داد   باید برای حفظ حق کوشید
تاریخ شیعه، زنده از خون است   تاریخ شیعه سر به سر شور است

(عبدالقائم، ۱۳۷۳: ۷۸).

از جمله شخصیت هایی که در اشعار انقلابی خویش به نقد نظام استعماری پرداخته و از تاریخ شاهنشاهی ایران به استبداد تعبیر نموده و از برخی هنرمندان و روشنفکران نام می برد که به تملق می پردازند خانم صفارزاده است. ایشان در این زمینه می گوید:

ما ایستاده ایم
در رهگذار دود
در خواری هنر در ارجمندی جادو
و چهره های مضطرب بیمار
اندام ماردوش را

تصویر می‌کنند

ما سال‌هاست منتظر مقصد هستیم

ما در کمین حرکت و ماشین

ما در تقاطع تاریخی خیابان‌ها

در امتداد کوروش و در نهایت تخت جمشید (صفا زاده. ۱۳۶۵ ص ۹۹)

صفا زاده بردگی انسان‌ها در برابر استعمارگران را در بوته نقد قرار می‌دهد و این گونه می‌

سراید:

سجده به خاکیان فانی

سجده به خاکیان خاک‌شونده

سجده به سنگ

سجده به سنگدل چرا (همو. ۱۳۶۵ ص ۱۳)

شعر پایداری حکایت از آن دارد که با استعانت از سیره و روش ائمه اطهار (ع) و به‌ویژه با استعانت از قیام امام حسین (ع)، هیچ‌گاه تن به ذلت نباید داد. شعار هیئات من الذلّه که نه تنها یک شعار اسلامی بلکه انسانی در طول تاریخ است که همواره در راستای رسواسازی و نابودی ظلم و ستم بوده، یکی از مهمترین مصادیق آن در عصر حاضر، در انقلاب خونین اسلامی ایران ظهور و بروز یافت.

۲-۱-۳- اطاعت و فرمان‌برداری از رهبر

اطاعت و فرمان‌برداری از رهبران شایسته از دستورات خداوند متعال است و به دلیل اهمیت این امر پیروی از آنان در راستای منافع اجتماعی، هم‌ردیف با پیروی از دستورات خداوند خواننده شده است. در قرآن کریم می‌خوانیم:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا»

ای اهل ایمان، فرمان خدا و رسول و فرمانداران (از طرف خدا و رسول) که از خود شما هستند اطاعت کنید، پس اگر در چیزی کار به نزاع کشد آن را به حکم خدا و رسول بازگردانید اگر به خدا و روز قیامت ایمان دارید. این کار برای شما بهتر و خوش‌عاقبت‌تر خواهد بود. (نساء/ ۵۹)

اطاعت از خداوند، با عمل به دستورات و قوانینی که به پیامبر اسلام (ص) وحی شده و توسط آن حضرت به مردم ابلاغ گردیده است، تجلّی می‌یابد. اطاعت از خداوند از جهت موارد و مصداق با اطاعت از پیامبر (ص) متفاوت است و تکرار واژه «أطیعوا» در آیه مورد بحث به همین منظور است؛ گرچه اطاعت نیز به فرمان او صورت می‌گیرد:

«وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ» (نساء/۶۴)

نکته مهم آن است که بدون تردید در آیه مورد بحث، دستور به اطاعت و فرمان‌پذیری از رسول خدا (ص) همانند دستور به اطاعت و فرمان‌پذیری از خداوند در تمام امور و بی‌قید و شرط است. این اطلاق با هیچ دلیل عقلی و نقلی تقیید نگردیده است و اطاعت از اولی الامر که با حرف واو بدون هیچ قید و شرطی به اطاعت خدا و رسول عطف شده است، نشانه عصمت اولی الامر می‌باشد (سیاحنی فخر؛ سیاوشی، ۱۳۹۱: ۲۰).

طی روایتی از پیامبر (ص) پیرامون اطاعت از صاحبان امر می‌خوانیم:

«اسْمَعُوا وَ أَطِيعُوا لِمَنْ وَ لَاءَهُ اللَّهُ الْأَمْرُ فَإِنَّهُ نِظَامُ الْإِسْلَامِ»

از کسانی که صاحبان امرند، شنوایی داشته باشید و فرمان‌شان را اجرا کنید که نظام اسلام، در آن است (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۳/۲۹۸).

هر چند مصداق «اولی الامر» در عصر ائمه اطهار (ع) و توسط ایشان، بروز یافت؛ اما می‌توان با تعمیم آیه، مفهوم «اولی الامر» را به حاکمیت‌های صالح در تمامی اعصار که سعی در پیاده‌سازی دستورات الهی داشتند - از جمله انقلاب اسلامی ایران - مرتبط دانست. از عوامل مهم پیروزی نظام مقدس جمهوری اسلامی، مقاومت در برابر دشمنان و روحیه اطاعت‌پذیری از رهبر است. این موضوع در اشعار حوزه انقلاب تجلی ویژه یافته است. از جمله در اشعار پیرامون تبیین هدف مقدس امام خمینی (ره) می‌خوانیم:

ای مجاهد ای مظهر شرف	ای گذشته ز جان در ره هدف
ما همه یار تو یاور تویم	دوستدار تو همسنگر تویم
ای حماسه تو، ورد زبان ما	این تویی مظهر آرمان ما
بُود شعار تو به راه حق قیام	ز ما تو را درود، ز ما تو را سلام

(عبدالقائم، ۱۳۷۳: ۲۰)

پشتیبانی و فرمان‌پذیری از رهبری و دفاع از آرمان‌های ایشان، در اشعار مذکور مورد تأکید قرار گرفته؛ به‌گونه‌ای که تمامی اهداف قیام خونین انقلاب، دفاع از آرمان‌های رهبر انقلاب عنوان شده است.

در ابیاتی دیگر، اطاعت از فرمان رهبری در قالب ایثار و از خودگذشتگی خود را نمایش می‌دهد:

ای سروری که در همه دلهاست جای تو   مهر تو را نهاده به دلها خدای تو
ای سرور گرامی و ای سید جلیل   چون جان به جسم ما و جان‌ها فدای تو
از بس که بود مهر تو در قلب دوستان   دادند بی مضایقه جان در هوای تو

(فریاد هنر، ۱۳۸۶: ۵۵)

طبق ابیات مذکور، مودّت و محبّت زیادی که به رهبر وجود دارد، موجب اطاعت از فرمان‌های ایشان شده است؛ تا جایی که اطاعت از دستورات رهبر تمام وجود فرد را تحت الشعاع قرار داده است و حتّی در این راه از بذل جان نیز مضایقه نمی‌شود.

مرحوم حمید سبزواری پدر شعر انقلاب در زمینه ارتباط تنگاتنگ میان ملت با رهبرشان این‌گونه می‌سراید:

خوش آمدی به وطن ای مجاهد ای رهبر
ز استواری ایمان نوید فجر و ظفر
خوش آمدی پی تسکین خاطر خلقی
که در هوای تو دل می‌طپیدشان در بر
خوش آمدی پی تعظیم ملتی که گرفت
زمام از کف اهریمنان بد گوهر
خوش آمدی پی تمجید ملتی که ز عشق
به پیش ناوک دل دوست سینه کرده سپر
الا خمینی ای شیرمرد کشور
عشق الا خمینی ای رهبر خرد پرور
الا خمینی ای آنکه از مجاهد عدل‌رهاشده
بدن از چنگ ظلم و فتنه و شر

خوشا آمدی پی تریب ملتی که گذشت
به پاس حق و فضیلت زدست و سینه و سر
خوش آمدی مولا خوش آمدی رهبر
(رسول صبح. ۱۳۷۴. ص ۱۷۷)

۲-۱-۴. ایثار و شهادت طلبی

در بررسی مفهوم لغوی ایثار، به عباراتی مانند برگزیدن، اختیارکردن، اکرام نمودن و تفضیل دادن بر می‌خوریم. از جمله در لغت‌نامه‌ی علامه دهخدا این معانی را برای ایثار آورده است: برگزیدن، عطا کردن، غرض دیگران را بر غرض خویش مقدم داشتن، منفعت غیر را بر مصلحت خود مقدم شمردن. (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۳: ۳۶۸۲) همچنین در تعریف ایثار می‌توان گفت: «بخشش به کسی در مورد چیزی که خود فرد به آن نیاز دارد» (نراقی، ۱۳۸۱: ۱۲۲/۲).

در آموزه‌های اسلامی ایثار از بارزترین نشانه‌ی مؤمنان راستین است؛ مؤمنانی که جان و مال خود را در راستای رضای خداوند متعال و تحقق اهداف متعالی جامعه اسلامی پیش قدم نمودند. در قرآن کریم هرچند واژه ایثار به کار نرفته؛ اما به برخی ابعاد و مصادیق آن اشاره رفته است؛ به‌عنوان نمونه ایثار برخی گروه (انصار) در حقوق خود به مهاجران (حشر/۹)، ایثار ابرار (منظور حضرت علی (ع)، حضرت زهرا (س) و حسنین (ع)) (انسان/۵ و ۸ و ۹) از آن جمله است؛ اما آنچه در اینجا مراد است، ترکیب صفت ایثار و روحیه شهادت طلبی است که می‌توان به‌عنوان شاهد مثالی در این زمینه به آیه ۲۰۷ از سوره بقره اشاره نمود:

«وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ»

و بعضی از مردم از جان خود در راه رضای خدا درگذرند؛ و خدا با چنین بندگان رئوف و مهربان است (بقره/۲۰۷).

اکثر مفسران این آیه را در شان حضرت علی (ع) دانسته‌اند که در شب لیلۃ المبیت در بستر پیامبر (ص) خوابیدند و جان خود را در حفظ و بقای اسلام به خطر انداختند. (برای نمونه رک: ابن‌ابی‌حاتم، ۱۴۱۹ق: ۳۶۸/۲؛ حسکانی، ۱۴۱۱ق: ۱۲۳/۱؛ طبرسی، بی تا: ۲۶۸/۲).

در اشعار انقلابی هم مشاهده می‌گردد که مردم چگونه با پایداری و استقامت در راه حفظ ارزش‌ها و آرمان‌های اسلامی، جلوه‌های ایثار را به نمایش در آوردند.

از دیدگاه قرآن کریم، افرادی که نفس خود را در حفظ ارزش‌ها و آموزه‌های اسلام در میان نهادند و آرامش و امنیت ملی را به جامعه اهدا نمودند، نام‌شان در طول تاریخ زنده و جاویدان است:

«وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ»

البته نپندارید که شهیدان راه خدا مرده‌اند، بلکه زنده‌اند (به حیات ابدی و) در

نزد خدا منتعم خواهند بود (آل عمران/ ۱۶۹).

در اشعار صدر انقلاب نیز تأسی از آیات قرآن کریم موجب گردید تا روحیه ایثار و از

خودگذشتگی به اوج خود رسد؛ چنان‌که در یکی از این اشعار می‌خوانیم:

در پناه صبح صادق شعله ور خواهیم رفت	در مصاف خصم تا بام ظفر خواهیم رفت
مدعی گر راه حق را چون غبار آلوده است	غم نباشد زانکه ما با چشم تر خواهیم رفت
مرگ را بینیم و جان برکف به سویش می‌رویم	تا نپنداری که از راه دگر خواهیم رفت
پیشه و عشق است و در هر گوشه آن صد خطر	ما به رغم روهان چون شیر نر خواهیم رفت

(شعر انقلاب، ۱۳۶۵: ۷۵)

تقویت روحیه ایمان و اعتقاد قلبی موجب شده است تا هراس و ترس از دشمن هیچ معنایی پیدا نکند و مرگ در راه خدا، آرزوی قلبی قلمداد شود؛ در این ابیات، روحیه ایثار و شهادت با شجاعت و نهراسیدن از حوادث عجیب شده است؛ به‌گونه‌ای که بُعد حماسی انقلاب را مضاعف می‌گرداند. در اشعاری دیگر روحیه شهادت‌طلبی شهدا را این‌گونه جلوه می‌دهد:

شهیدان لاله‌های لاله زارند	پرستوی مهاجر در بهارند
گشوده آسمان دروازه اش را	شهیدان سوی جنت رهسپارند
شهیدان بر شهادت خنده کردند	به عطر خود بهاران زنده کردند

(عبدالقائم، ۱۳۷۴، ۹۱)

در واقع در این ابیات، با ترسیمی از عاقبت شهادت، سعی در تقویت روحیه شهادت‌طلبی و ایثار دارد؛ به‌گونه‌ای که در راستای تقویت بُعد ادبی و احساسی، از تشبیهات زیبایی نیز استفاده شده است.

از منظر ادبیات پایداری اسلامی چه بسا انسان‌های مومن و مقاوم در برابر قدرت‌های ظالم و جور به خاک افتاده و به شهادت برسند اما هرگز تسلیم نخواهند شد. قیصر امین پور در رباعی

های زیر شاعر با اشاره به جمعه سیاه ۱۷ شهریور ۱۳۵۷ تصاویری ملموس و هیجان بخش را به نمایش می‌گذارد:

ای ناب‌ترین معانی واژه خوب! ای جوشش خون گرم‌تان شهر آشوب!
کس در سفر کدام منظومه بدید یک روز کند هزار خورشید غروب؟
از زخم کهنساله فرو افتادند در بستری از لاله فرو افتادند
چون ژاله که از لاله فرو می‌افتد بس لاله که در «ژاله» فرو افتادند.

(امین پور، بی تا، ص ۳۱)

در روزهای آغازین شکل‌گیری انقلاب اسلامی، میزان توجه شاعران به روحیه حماسی توده‌ها در مسائلی همچون آزادی و شهادت‌طلبی مبارزانی بود که از دستگاه امنیت و اطلاعات حکومت پهلوی، هراسی نداشتند و به میدان مبارزه روی آورده بودند. قیصر امین پور در این زمینه می‌سراید:

آن سان که نسیم، برگ را می‌بوسد یا حادثه زین و برگ را می‌بوسد
با هر لب پلک خود که برهم می‌بست گفتی که لبان مرگ را می‌بوسد

(همو ص ۳۵)

۲-۱-۵. وطن دوستی و وطن ستایی

وطن از عناوینی است که نزد همه انسان‌ها و نیز ادیان آسمانی و به‌خصوص دین مقدس اسلام مورد توجه بوده و از قداست و احترام ویژه‌ای برخوردار است. در آموزه‌های دینی به محبت و مهرورزی نسبت به آن سفارش فراوان شده است؛ البته از دیدگاه اسلام، وطن‌گرایی نباید جنبه افراطی و منفی به خود بگیرد و بالتبع، موجب تبعیض گردد. در این راستا باید توجه نمود که حس وطن دوستی غیر از وطن پرستی است.

آیاتی از قرآن کریم، اشاره به اهمیت حبّ وطن دارند؛ از جمله در این آیه، بین واژه وطن و دین مقارنه شده است:

«لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَ لَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَ تُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ * إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَ أَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَ ظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوهُمْ وَ مَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ»

خدا شما را از نیکی کردن و رعایت عدالت نسبت به کسانی که در راه دین با شما پیکار نکردند و از خانه و دیارتان بیرون نراندند نهی نمی‌کند؛ چرا که خداوند عدالت‌پیشگان را دوست دارد. * تنها شما را از دوستی و رابطه با کسانی نهی می‌کند که در امر دین با شما پیکار کردند و شما را از خانه هایتان بیرون راندند یا به بیرون‌راندن شما کمک کردند و هر کس با آنان رابطه دوستی داشته باشد ظالم و ستمگر است! (الممتحنه/۸-۹)

همچنین روایات زیادی نیز پیرامون وطن‌دوستی نقل گردیده است. از جمله حضرت علی (ع) فرموده‌اند: «عُمِرَتِ الْبُلْدَانُ يُحِبُّ الْأَوْطَانَ» شهرها با وطن‌دوستی آباد می‌گردد (حرّانی، ۱۴۰۴ق: ۲۰۷).

و نیز سه چیز را از نشانه‌های کرامت و بزرگواری انسان دانستند: گریه بر گذشت عمر، اشتیاق و علاقه به وطن و تلاش برای نگهداری دوستان قدیمی (مجلسی، ۱۴۰۳: ۷۱/۲۶۴). در اشعار انقلاب ایران، با عنایت به شالوده اسلامی و قرآنی که در بطن انقلاب وجود دارد، حس وطن‌دوستی تنها در حس ناسیونالیستی خلاصه نمی‌شود، بلکه با آرمان‌های دینی - مذهبی پیوند خورده است؛ مرحوم سید حسین حسینی در این موضوع می‌گوید:

بهاران آمد و بگشود بر باران دری دیگر	نظر بر خاک میهن کن که بینی منظری دیگر
بین مهر فروزان را که دیگر گونه می‌تابد	تو گویی پرتو افشانند ز بام خاوری دیگر
به گلبانگ مسلمانی بخوان آیات قرآن را	که دهلیز در جان پیچد خروش تندی دیگر
هماواز خمینی شو ز بیخ و بن حسینی شو	بزن در عرصه عالم صلاهی محشری دیگر

(فریاد هنر، ۱۳۶۵: ۹۹)

در این موضوع آمده است:

جمهوری اسلامی آری	حکومت خودکامان هرگز
به سلطه جویان غرب و شرق	فروش خاک ایران هرگز
ای دشمن میهن، ای یار اهریمن	ما حامی قرآنیم
حامی این مکتب، پیرو این مذهب	ما ملت ایرانیم
همچون ابوذرها در پهنه تاریخ	همسنگر سلمانیم

(عبدالقائم، ۱۳۷۴: ۲۳)

در این ابیات به جدایی‌ناپذیری وطن‌دوستی و اعتقادات اسلامی اشاره شده؛ به گونه‌ای که

خیانت به وطن موضوعی بر خلاف اعتقادات دینی معرفی شده؛ همچنین به صورت ضمنی به حفظ مساوات و تعادل میان حبّ وطن و حبّ دین اشاره شده و الگوهای صدر اسلام را، اسوه‌های جاویدان جهت تشخیص حق علیه باطل معرفی نموده است.

یکی دیگر از شاعرانی که علاقه و حبّ به وطن اسلامی را با اعتقادات اصیل الهی پیوند زد و در برابر دشمن با قدرت و مقاومت احساسات خویش را بیان می‌دارد مرحومه سپیده کاشانی است. ایشان در این مورد می‌گوید:

به خون گر کشتی خاک من، دشمن من
 بجوشد گل اندر گل از گلشن من
 تنم گر بسوزی، به تیرم بدوزی
 جدا سازی ای خصم، سر از تن من،
 کجا می‌توانی، ز قلبم رُبایی
 تو عشق میان من و میهن من
 من ایرانی ام آرمانم شهادت
 تجلّی هستی است، جان کندن من
 مپندار این شعله افسرده گردد
 که بعد از من افروزد از مدفن من
 نه تسلیم و سازش، نه تکریم و خواهش
 بتازد به نیرنگ تو، توسن من
 کنون رود خلق است دریای جوشان
 همه خوشه خشم شد خرمن من
 من آزاده از خاک آزادگانم
 گل صبر می‌پرورد دامن من
 جز از جام توحید هرگز ننوشم
 زنی گر به تیغ ستم گردن من
 جز از جام توحید هرگز ننوشم
 زنی گر به تیغ ستم گردن من

من آزاده از خاک آزادگانم
گل صبر می‌پرورد دامن من
(اولیائی، ۱۳۶۹ ج ۱ ص ۲۲۷)

آنچه در این ابیات ملاحظه می‌گردد حبّ وطن مردمان این سرزمین می‌باشد که با مفاهیم قرآنی و حبّ اهل بیت عصمت (ع) عجین شده گشته، به تغییر در نظام ایران و تبدیل آن به نظام آرمانی اسلام اشاره شده است.

۲-۱-۶. اتحاد و وحدت

از منظر آیات قرآن، وحدت کلمه امت اسلام، وحدت دینی و اسلامی است و به‌عنوان شیوه و ابزار و تحقق اهداف و مقاصد دینی و الهی تلقی می‌شود (آذین، ۱۳۹۳: ۱۹۱). بنابراین، وحدت از منظر دینی امری مطلوب است و بدان سفارش و تأکید بسیار شده است؛ به‌گونه‌ای که اقامه دین در پرتو وحدت امت اسلام است. این وحدت، در قلمرو حکومت‌ها و جوامع اسلامی و در میان ملل مسلمان، وحدت سیاسی نام دارد (فولادی، ۱۳۸۷: ۷۷-۷۸).

خداوند متعال در قرآن کریم اسلام را دینی یکپارچه و واحد معرفی می‌کند:

«إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ»

این طریقه شما آیین یگانه (و پاک اسلام) است و من یکتا پروردگار و آفریننده شما هستم، پس تنها مرا پرستش کنید (انبیاء/ ۹۲).

«مهم‌ترین دستاورد اتحاد در همه انواع آن، حفظ صلح، آرامش و امنیت و دور ماندن از جنگ و خون‌ریزی و جدایی است؛ زیرا اتحاد در جامعه جهانی، حسّ نوع‌دوستی و هم‌کاری متقابل را تقویت می‌کند و همه فتنه‌های اجتماعی را که از برتری‌جویی نژادی ناشی است، از بین می‌برد» (جمعی از نویسندگان؛ ۱۳۸۲ ش ۸۴/۲).

علاوه بر آیه فوق خداوند آیات متعددی را به اتحاد و همبستگی اختصاص داده است و مسلمانان را از تفرّق نهی نموده است. صریح‌ترین آن آیه ۱۰۳ از سوره آل‌عمران است که می‌فرماید:

«وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ

فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ»

و همگی به رشته (دین) خدا چنگ زده و به راه‌های متفرق نروید، و به یاد آرید این نعمت بزرگ خدا را که شما با هم دشمن بودید، خدا در دل‌های شما الفت و مهربانی انداخت و به لطف و نعمت خدا همه برادر دینی یکدیگر شدید، و در پرتگاه آتش بودید، خدا شما را نجات داد. بدین‌گونه خدا آیات اش را برای (راهنمایی) شما بیان می‌کند، باشد که هدایت شوید (آل عمران: ۱۰۳).

در همین سوره خداوند مسلمانانی را که حق برایشان روشن شده و راه تفرق را پیش گرفته‌اند، وعده عذاب داده است:

«وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ»

و شما مسلمانان مانند مللی نباشید که پس از آنکه آیات روشن برای (هدایت) آن‌ها آمد راه تفرقه و اختلاف پیمودند که البته برای آن‌ها عذاب بزرگ خواهد بود (آل عمران/ ۱۰۵)

در روایتی امام باقر (ع) می‌فرماید:

«يَا مَعْشَرَ الْمُؤْمِنِينَ، تَأَلَّفُوا وَتَعَاطَفُوا»

هان ای گروه مؤمنان، مانوس و متحد باشید و به هم مهربانی کنید (کلینی، ۱۴۲۹ق: ۵۷/۴).

وحدت و یکپارچگی از عوامل مهم و اساسی پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران است؛ به‌گونه‌ای که بدون اتحاد و همبستگی، این قیام مقدس سرانجامی نداشت. وحدت و اتحاد بر پایه آموزه‌های دینی در اشعار انقلاب اسلامی در قالب قیام بر ضد استعمار تجلی یافته است؛ در برخی از اشعار انقلابی محوریت وحدت و اتحاد، نماز معرفی شده که از ارکان اعتقادی اسلام است؛ چنان‌که می‌خوانیم:

کنون عید است، عید اتحاد است

بپا خیزید با هم

سرود ضد استعمار است خوانیم

مسلمانان حس همدردی چنین است

به میدان شهادت پا نهادن

چرا در خواب غفلت غوطه خوردن

مگر هنگام بیداری نباشد؟

بپا خیزید نمازی را به پا سازید

نمازی که پیامش عدل و داد است

نمازی که ظلم برخیزد

نمازی که محیط بهتری سازد

نمازی که پیامش عدل و داد است

نمازی که پیام اتحاد آرد

نمازی که پیام اقتصاد آرد

(شعر انقلاب، ۱۳۸۶: ۹۴-۵۹)

در این راستا در ادبیات انقلاب اسلامی ایران، محوریت قرار گرفتن حقائق اسلام و همراهی

با رهبری آسمانی امام امت یکی از مهم ترین شاخصه های وحدت معرفی می شود:

یاد آر از اسلام و از احکام قران

من با تو و تو با منی یار مسلمان

بگرفته پیغمبر ز ما پیمان وحدت

اسلام ما را می دهد فرمان وحدت

ننگ است گر سر در خط شیطان گذاریم

ما بیعت اسلام را بر ذمه داریم

دشمن اگر کوه است پیش ما چو کاه است

تا وحدت ما ملت ما را پناه است

گیریم درس وحدت و تقوی و ایمان

وز رهبر ازادگان پیر جماران

رمز بقای امت ما وحدت ماست

گرفتح و پیروزی نصیب امت ماست

(سبزواری، ۱۳۶۸ ص ۱۹۶)

همچنین در ادبیات انقلاب اسلامی اتحاد و یکپارچگی میان مسلمانان و مقابله با ظلم

دشمنان به عنوان یک اصل تلقی می گردد. لذا به اجتماع مسلمانان حول محور توحید و نفی

شرک و مبارزه با ظلم تأکید می گردد.

۳. نتیجه گیری

پرسش کلیدی این پژوهش بررسی مهم ترین مؤلفه های دینی آموزه های حوزه ادبیات پایداری در

اشعار انقلاب اسلامی است. این پژوهش، استخراج مؤلفه های مقاومت و پایداری و تطبیق آن ها

با منابع اسلامی را رهیافتی مناسب جهت پاسخ گویی به این پرسش می داند و نشان می دهد:

۱. بر پایه آموزه های قرآنی و روایی پیرامون بیم نداشتن در برابر حربۀ کفار و دشمنان، مردم

ایران در جریان انقلاب کبیر اسلامی، جلوه های بی بدیلی از شهامت و شجاعت را نشان

دادند و با استمداد از الگوهای جاودان شیعه و با استعانت از فرمان های رهبر، حتی از

مرگ نیز نهراسیدند. تجلی شجاعت و شهامت، از مضامین پرکاربرد در اشعار انقلاب

اسلامی ایران است.

۲. به دلیل وجود جوّ طاغوتی تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، مردم ولایت‌مدار ایران، با استمداد از آموزه‌های اسلامی که سکوت در برابر ظلم ظالم را روا نمی‌داند و با استناد به سیره اهل بیت (ع) که هرگز در برابر ظلم و طاغوت سکوت نمی‌کردند، به مبارزه با طاغوت زمان پرداختند و بر آن غلبه کردند. تأکید به مبارزه همه‌جانبه با طاغوت و تن نسپردن به ذلت، از دیگر آموزه‌های کلیدی حوزه مقاومت در اشعار انقلاب اسلامی است.

۳. با استعانت از آموزه‌های قرآنی و روایی پیرامون اطاعت از فرامین رهبر شایسته، مردم انقلابی و ولایتمدار ایران، جلوه‌های مختلف و بارزی از اطاعت از فرامین رهبری امت اسلامی یعنی امام خمینی (ره) را به منصفه ظهور نهادند و تا پای جان در راه اطاعت از رهبر ایستادند. اطاعت از رهبر از جلوه‌های مهم ادبیات مقاومت است که در اشعار انقلابی نیز تجلی ویژه دارد.

۴. با استعانت از آموزه‌های قرآنی و روایی که کشته‌شدگان در راه خدا را زنده و روزی خورنده نزد خداوند می‌دانند، مردم ایران در جریان انقلاب شکوهمند اسلامی، جلوه‌های مختلفی از ایثار و شهادت‌طلبی را به منصفه ظهور نهاده و در راه به ثمر نشاندن انقلاب، از بذل جان خویش فروگذار نکردند. اشعار انقلاب، شهیدان را رهپویان به سوی بهشت و پیروزمندان جبهه ایثار معرفی می‌کنند.

۵. رعایت تعادل میان حبّ وطن و حبّ دین و اسلام، مورد تأکید اشعار حوزه پایداری انقلاب اسلامی ایران است.

۶. اتحاد و یکپارچگی در برابر حربه‌های دشمن، از عوامل مهم پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ایران است و مردم ایران اتحاد و همدلی را از آموزه‌های اصیل قرآنی و روایی که امت را واحد و تقوا را عامل برتری می‌دانند و چنگ زدن به ریسمان نجات‌بخش الهی را عامل نجات معرفی می‌کنند، آموخته‌اند. توجّه به موضوع وحدت و اتحاد عضو جدایی‌ناپذیر اکثر اشعار حوزه مقاومت و پایداری انقلاب اسلامی است.

فهرست منابع

کتاب‌ها

۱. قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی، قم: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.
۲. ابن اعثم الکوفی، (۱۳۷۹) الفتوح. قم، نشر دار الهدی، ۱۳۷۹ ه. ش، ج ۵،
۳. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی. (۱۴۰۴ق). تحف العقول، مصحح علی اکبر غفاری، چ دوم، قم: جامعه مدرسین.
۴. ابن ابی حاتم، عبدالرحمن بن محمد. (۱۴۱۹ق). تفسیر القرآن العظیم (ابن ابی حاتم)، محقق: اسعد محمد طیب، ریاض: مکتبه نزار مصطفی الباز.
۵. استرآبادی، علی. (۱۴۰۹ق). تأویل الآیات الظاهرة فی فضائل العترة الطاهرة، مصحح حسین استاد ولی، چ اول، قم: مؤسسه النشر الإسلامی.
۶. اشعار شاعران معاصر. رسول صبح. (۱۳۷۴). چاپ دوم. تهران. موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۷. امین پور، قیصر. (بی تا). دفتر شعر در کوچه آفتاب.
۸. اولیایی، مصطفی. (۱۳۶۹). تذکره شعرای معاصر. جلد اول. چ اول. انتشارات جهاد دانشگاهی اراک.
۹. بصیری، محمد صادق. (۱۳۸۷). (طرح و توضیح چند سوال درباره مبانی ادبیات پایداری؛ نامه پایداری (بی تا) مجموعه مقالات اولین کنگره ادبیات پایداری دانشگاه کرمان)، تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
۱۰. جمعی از نویسندگان. (۱۳۸۲ش). دایرة المعارف قرآن کریم، چ سوم، قم: بوستان کتاب قم
۱۱. حاکم نیشابوری، محمد بن عبدالله. (۱۴۱۷ق). المستدرک علی الصحیحین، مصر: دارالحرمین للطباعة و النشر.
۱۲. حسکانی، عبیدالله بن عبدالله. (۱۴۱۱ق). شواهد التنزیل لقواعد التفضیل، محقق محمدباقر محمودی، تهران: وزارة الثقافة و الإرشاد الإسلامی، مؤسسه الطبع و النشر.
۱۳. دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷) لغت نامه دهخدا، ج ۳. موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه
۱۴. سبزواری، حمید. (۱۳۶۸). سرود سپیده، تهران. چ اول. انتشارات کیهان.

۱۵. صدر حاج سید جوادی، احمد. (۱۳۷۹) دایره المعارف تشیع، با همکاری بهاء الدین خرماهی، کامران فانی، تهران، انتشارات شهید محبتی، چاپ اول.
۱۶. صفار زاده، طاهره. ۱۳۶۵. سفر پنجم، نوید شیراز، چاپ چهارم، شیراز.
۱۷. طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۳۷۴ش)، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۱۸. طبرسی، فضل بن حسن. (بی تا). ترجمه تفسیر مجمع البیان، ترجمه جمعی از نویسندگان، تهران: فراهانی.
۹۱. عبدالقائم. (۱۳۷۴ش). سرودهای انقلابی، قم: بنیاد فرهنگی اسلام.
۲۰. کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۲۹ق). کافی، قم: دار الحدیث.
۲۱. کمری، علیرضا. (۱۳۹۷). پویه پایداری، تهران: انتشارات سوره مهر.
۲۲. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی. (۱۴۰۳ق)؛ بحار الأنوار، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۳۲. مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، (۱۳۸۶ش). فریاد هنر، تهران: وزارت اطلاعات - مرکز بررسی اسناد تاریخی.
۴۲. مطهری، مرتضی. (۱۳۶۴). پیرامون جمهوری اسلامی، تهران: صدرا.
۲۵. نراقی، ملامهدی. (۱۳۸۱ش). جامع السعادت، قم: دارالتفاسیر.
۲۶. وزارت ارشاد اسلامی. (۱۳۶۵ش). شعر انقلاب، تهران: وزارت ارشاد اسلامی، اداره کل انتشارات و تبلیغات.

مقاله‌ها

۲۷. سبحانی فخر، قاسم و سیاوشی، کرم. (۱۳۹۱). «تفسیر تطبیقی مصداق اولی الامر در آیه اطاعت»، مطالعات تفسیری، سال سوم، شماره ۱۲، ص ۱۹-۴۶.

پیغام
اسلامی